

МЕТОДОЛОГІЯ, ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 323.2

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.3-2.11>**С. С. Волинець**аспірант кафедри права та європейської інтеграції
Дніпропетровського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті визначено сутнісні характеристики громадянського суспільства як об'єкта державної політики: ознаки, умови розвитку, структура, особливості співвідношення з державою. Названо ключові суспільні явища та процеси, необхідні для його становлення. Наголошено на тому, що становлення та розвиток громадянського суспільства залежать як від об'єктивних (соціально-економічна ситуація, темпи суспільно-політичних змін, стан нормативно-правової бази в державі тощо), так і від суб'єктивних (менталітет та культурні традиції суспільства, політична воля представників влади та панівної еліти тощо) факторів. Водночас вказано на необхідність однакового їх врахування під час розробки та впровадження заходів зі сприяння розвитку громадянського суспільства, визначення напрямів та шляхів їх реалізації.

З огляду на визначені у статті ознаки, умови розвитку та структурні елементи громадянського суспільства сформульовано напрями сприяння його розвитку, на які повинні бути зорієнтовані у своїй діяльності органи влади. Підкреслено значення органів влади у формуванні ознак та забезпеченні умов для розвитку громадянського суспільства. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що основна роль держави у цьому процесі зводиться до: забезпечення умов та можливостей для впливу громадян на органи влади, захисту ними своїх прав та інтересів, задоволення потреб; виховання громадян та навчання їх правильно й ефективно використовувати зазначені вище умови і можливості. При цьому наголошено на необхідності формування державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та розроблення на її основі програмних документів, які визначають практичні заходи та задіяні у їх реалізації органи влади, а також розподіляють між цими владними інститутами функції та повноваження. Зазначається, що завдяки цьому можна уникнути управлінського хаосу, мобілізувати, організувати та спрямовувати діяльність органів влади.

Ключові слова: народовладдя, народний суверенітет, громадянськість, громадянин, громадські об'єднання, громадянська активність, держава, органи влади.

Постановка проблеми. Сьогодні до питання розвитку громадянського суспільства прикута увага не лише науковців, але й представників владних та політичних кіл, які висловлюють різні міркування щодо необхідних кроків з боку держави для його активізації. Разом з тим форму-

вання та ефективна реалізація державної політики у вказаній сфері вимагають чіткого розуміння сутності та змісту такого явища, як громадянське суспільство, його ознак, структури, умов розвитку, особливостей співвідношення з державою. Знання про його природу, механізми функціонування його складових елементів та особливості взаємодії між ними дозволяє

визначити цілі та напрями впливу на них, а отже – на становлення та розвиток громадянського суспільства. Без відповідних знань будь-яке втручання держави у цей процес може мати негативні наслідки, уповільнити його або й зовсім зробити неможливим. З огляду на це набуває актуальності та стає вкрай важливим питання дослідження громадянського суспільства як об'єкта державної політики.

Аналіз досліджень і публікацій.

Вчені здавна приділяли увагу вивченню ознак та характеристик громадянського суспільства. Про них, зокрема, писали у своїх працях такі видатні мислителі, як Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, Д. Юм, Т. Пейн. У наш час до різних аспектів вказаного питання зверталися Р. Дарендорф, Р. Патнем, Ю. Габермас, А. Хіршман, В. Гавел, С. Гінер, Б. Барбер, Г. Алмонд, С. Верба, Е. Холл та інші.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували природу громадянського суспільства, насамперед слід виділити Ф. Рудича та А. Колодій. Крім того, варто також відмітити роботи О. Лотюк, О. Михайловської, В. Степаненка, А. Карася, Г. Зеленько, Л. Томаша, І. Кресіни.

Мета дослідження полягає у визначенні сутнісних рис та характеристик громадянського суспільства та формулюванні на їх основі напрямів реалізації державної політики сприяння його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Серед науковців відсутня однаковість щодо сутнісних ознак та характеристик громадянського суспільства. Дехто стверджує, що вони взагалі не були повністю втілені в жодній країні, тому громадянське суспільство слід більше розглядати як теоретичний ідеал, ніж практичну реальність [1, с. 42]. Значною мірою погоджуючись з таким твердженням, зауважимо, однак, що воно є доволі суб'єктивним і залежить від того, які ознаки та риси той чи інший дослідник вважає характерними для громадянського суспільства.

Так, французький філософ XVIII століття Ж.-Ж. Руссо вважав головною ознакою громадянського суспільства участь кожного громадянина в державних справах та повновладдя народу [2, с. 14], а німецький мислитель І. Кант до його

основних принципів відносив свободу, рівність і самостійність громадян, кожний з яких розглядався ним як засіб процвітання і щастя всього суспільства [3, с. 27].

Німецький філософ XIX століття Г. Гегель називав такі невіддільні риси громадянського суспільства: приватну власність як матеріальну основу особистої свободи індивіда; визнання державою прав, свобод і законних інтересів громадян; державно-правовий захист особистої свободи громадян; всезагальну обізнаність у справах суспільства і держави; велике значення і високий рівень розвинутої громадської думки; розвиненість правової системи та ефективність правового регулювання; принцип справедливості, що втілюється у неухильному дотриманні вимог законів; важливу роль правосуддя у вирішенні конфліктів, захисті громадян та суспільних інтересів; наявність суспільних класів, корпорацій та інститутів [4, с. 9].

У XX столітті поглиблення інтересу представників різних галузей науки до дослідження громадянського суспільства спричинило появу низки інтерпретацій його основних рис та ознак.

А. Хіршман зазначає, що в ліберальній традиції громадянське суспільство має наступні риси: пріоритет приватної власності і пов'язаних з нею інтересів власників; високий рівень можливостей самореалізації особистості; наявність «середнього класу»; функціонування суспільно-політичних та правозахисних організацій; розвиток та ствердження громадянськості [5, с. 143].

Р. Дарендорф серед специфічних ознак громадянського суспільства виділив: наявність великої кількості автономних і незалежних від влади організацій та інститутів, у яких люди можуть реалізувати свої життєві інтереси; особливу «громадянську» поведінку та свідомість людей, невіддільними складниками яких є терпимість, ввічливість, ненасильство. Р. Дарендорф, перефразовуючи відомий вислів президента США Дж. Кеннеді, стверджує, що громадянин як представник громадянського суспільства не питає, що інші, особливо держава, можуть зробити для нього, а сам робить щось власними зусиллями [6, с. 66].

Р. Патнем виділяє такі характеристики громадянського суспільства: активну

та орієнтовану на суспільні цілі позицію громадян, елітарні політичні відносини, а також засновані на довірі та співпраці суспільні відносини [7, с. 93].

Щонайменше п'ять базових характеристик, як вважають С. Гінер і Е. Холл, притаманні громадянському суспільству: індивідуалізм, приватне життя, ринок, плюралізм і соціальна диференціація [8, с. 17].

Натомість В. Гавел говорить про три опори громадянського суспільства: принцип добровільного об'єднання приватних осіб, децентралізація державної влади, а також делегування частини її повноважень неурядовим організаціям. Він бачить у громадянському суспільстві один з найкращих засобів самореалізації людини, а в його основі – наділеного усіма основними правами громадянина [9].

Вітчизняні фахівці у сфері державного управління обов'язковими ознаками громадянського суспільства вважають:

- наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації, наслідком чого є формування сфери публічного життя і громадської думки;

- організованість публічного життя вільних і рівних індивідів, чий права захищені конституцією та законами;

- взаємну відповідальність держави та громадян за виконання законів;

- розвинутість самоврядування, добровільність асоціацій та незалежність від держави;

- зорієнтованість діяльності на громадські інтереси та публічну політику, наслідком чого є кооперація та солідарність між людьми, спілкування на засадах взаємної довіри і співробітництва [10, с. 46].

Узагальнюючи погляди зарубіжних та вітчизняних науковців, виходячи з авторського розуміння громадянського суспільства, виділимо такі його характерні риси та ознаки.

1. Соціальною основою громадянського суспільства є громадянин. Проте не будь-яке суспільство громадян автоматично стає громадянським. Для цього його члени повинні володіти одночасно двома такими характеристиками:

- а) громадянство – забезпеченість громадян належними умовами існування [11, с. 9], повне їх членство у пев-

ному суспільстві, особливий соціальний статус, що дає індивідам рівні права та обов'язки, владу та відповідальність, свободу та підпорядкування, забезпечує соціалізацію принципу рівності [12, с. 18];

- б) громадянськість – якісна характеристика громадянина [13, с. 104], його громадська зорієнтованість та здатність до взаємодії, «громадянська доброчесність», що означає самоконтроль, відповідальне ставлення до своїх прав і сумлінне виконання обов'язків громадянина: участь у суспільному житті, а також у формуванні органів влади, здійснення контролю за ними і впливу на політику, яку вони проводять [14].

Якщо громадянство як формальний статус громадянина передбачає його наділення певною сукупністю прав, свобод та обов'язків, то громадянськість як якісна ознака є більш широким поняттям та вказує, чи дотримується громадянин своїх обов'язків, чи користується наданими йому правами, наскільки і в якому обсязі [15, с. 65].

2. Ініціативність, висока соціальна та суспільно-корисна активність громадян, яка може мати різні форми – від участі у виборах та референдумах, членства у політичних партіях та громадських об'єднаннях до діяльності у різноманітних громадських структурах – житлових товариствах, квартальних комітетах, клубах за інтересами тощо.

3. Економічна самостійність членів суспільства від держави, в основі якої лежить ринкова економіка, високий рівень матеріального забезпечення громадян, наявність та захищеність приватної власності, право вільно розпоряджатися нею. Достатній рівень прибутку та володіння приватною власністю як матеріальною основою особистої свободи і розвитку дозволяють громадянам задовольняти свої потреби, відчувати упевненість в завтрашньому дні, спонукають їх до громадської активності та вирішення суспільних проблем. Рушійною силою громадянського суспільства, таким чином, постає потужний середній клас, економічно незалежні індивіди з високим рівнем свідомості та соціальної відповідальності, які здійснюють соціальний контроль у суспільстві та є двигуном громадянських ініціатив.

4. Якісними характеристиками та моральним фундаментом громадянського суспільства є: критичне ставлення до дійсності, чесність, порядність, справедливість, гуманність, поміркованість, толерантність, довіра, ввічливість, взаємоповага, взаємодопомога та взаємна відповідальність за наслідки власних дій у стосунках громадян один з одним та з органами влади.

5. Народний суверенітет, що означає заперечення патерналізму у відносинах між особистістю і державою, полягає у відсутності жорсткої регламентації з боку держави приватного життя громадян, відносній самостійності і незалежності членів суспільства від державних структур, їх спроможності до самоорганізації, самоуправління, самоврядування. Людина дотримується настанов держави, але не дозволяє їй та її структурам поглинути свою особистість та своє життя. Разом з тим спроможність громадян і соціуму загалом до самоорганізації і самоврядування є принциповою ознакою, за якою можна судити про можливість розвитку або сформованість громадянського суспільства у тій чи іншій державі [11, с. 10].

6. Народовладдя та доступ усіх громадян до участі в державних і суспільних справах, які реалізуються через форми прямої та безпосередньої демократії, а також децентралізацію владних повноважень і наділення частиною влади органів самоврядування, громадян та їх об'єднань, що беруть активну участь у розвитку місцевих громад та держави, виконанні окремих програм або повноважень органів влади.

7. Публічність, відкритість, прозорість влади, забезпечення права громадян на доступ до повної й об'єктивної інформації про стан справ у державі і діяльність владних структур, наявність у громадськості дієвих механізмів контролю за діями влади, реального впливу на формування та ухвалення управлінських рішень. Посадові особи органів влади при цьому відчувають відповідальність за стан справ у державному апараті та державі, свою діяльність, ухвалені рішення та їх наслідки, вірять в силу і впливовість громадської думки, розуміють важливість участі громадян у житті суспільства, а також необхідність підтримки громадських ініці-

атив шляхом створення сприятливих умов для їх виникнення та реалізації.

8. Наявність тісних соціальних зв'язків, політичних, економічних, правових та культурних відносин, громадської співпраці, комунікації, координації, активної взаємодії громадян на основі рівності, взаємної довіри, поваги. Кооперація та солідарність між членами суспільства забезпечує своєю чергою домінування суспільного інтересу над індивідуально-корпоративними інтересами, подолання суперечностей між ними та їх узгодження, усвідомлення громадянами загального інтересу.

Почуття колективності членів громадянського суспільства при цьому неможливо уявити без усвідомлення ними приналежності до однієї нації, національної згоди, збереження національно-культурних цінностей, традицій, звичаїв [16, с. 334-341]. У цьому контексті громадянське суспільство постає як механізм соціального партнерства, який виключає можливість існування двох протилежних моралей, як це, на жаль, спостерігається в Україні (мораль Майдану та Антимайдану) [17, с. 32], робить можливим визрівання політичної (громадянської) нації [18] та може бути реалізований у формі націократії – цілісного суспільного організму, в якому громадянське суспільство переросло в державне ціле, а держава своєю чергою виступає виразником колективної волі, засобом задоволення потреб суспільства і кожного його члена [19, с. 138].

9. Розвинутий «третій сектор», широка сфера публічних відносин, в якій активно діють громадські об'єднання, а також громадянська залученість до таких об'єднань. При цьому слід пам'ятати, що громадські об'єднання існують у тому числі в авторитарних і тоталітарних країнах, де вони створюються з ініціативи влади і виконують переважно ідеологічні і політичні функції. Тому ознакою громадянського суспільства є не сам факт існування громадських об'єднань, а характер їх створення та виконуваних ними функцій.

У громадянському суспільстві громадські об'єднання формуються добровільно на засадах самоорганізації та самоврядування, є незалежними від держави, носять неприбутковий характер, відображають

увесь спектр інтересів суспільства, сприяють реалізації потреб та захисту прав громадян, тісно взаємодіють з органами влади та контролюють їх.

10. Пліуралізм ідей, цінностей, думок, інтересів, переконань і пріоритетів. Для громадянського суспільства характерне діалогічність мислення і поведінки («я не поділяю його ідей, але він має право на свою думку») [20, с. 130].

11. Гарантування і забезпечення рівних прав і свобод громадян, які разом з честю та гідністю людини визнаються вищими соціальними цінностями, а також рівних можливостей для реалізації громадянами своїх інтересів і цілей.

12. Верховенство права у відносинах громадян з владою і між собою в усіх сферах суспільного життя, правова захищеність, рівність закону для всіх, рівність та відповідальність перед законом членів суспільства незалежно від соціального статусу, повага до діючих правових норм та суворе їх дотримання з боку державних органів, громадських об'єднань та окремих громадян.

13. Відсутність перебільшень та крайнощів – пріоритету держави в особі державних органів, анархії в управлінні суспільними справами, правового нігілізму, несприйняття людьми політичних структур та інститутів, соціально-економічних реформ і перетворень. Рівновага та баланс є однією з основних умов існування і подальшого розвитку громадянського суспільства [21].

Підсумовуючи, зауважимо, що неможливо визначити, які з наведених вище ознак є більш чи менш важливими, бо всі вони мають універсальний характер, доповнюють одна одну та залежать одна від одної. Ба більше, зосередження уваги на формуванні лише якої-небудь окремої ознаки може мати негативні наслідки, як-от свавілля у разі безмежної абсолютизації свободи [22, с. 472]. Зважаючи на це, наведені ознаки громадянського суспільства слід формувати паралельно. Важливо також наголосити на тому, що їх формування або наявність водночас є невіддільною умовою становлення і розвитку громадянського суспільства.

Крім визначених вище ознак, до ключових суспільних явищ та процесів,

необхідних для розвитку громадянського суспільства, слід також віднести:

- бажання влади та політичної еліти сприяти розвитку громадянського суспільства, а також їх готовність до співпраці з громадськістю;

- наявність якісної, ефективної та цілісної нормативно-правової бази;

- здатність та вміння громадян правильно використовувати надані їм права, можливості й інструменти для громадської активності, а також високий рівень компетентності та правової культури в системі органів влади, готовність їх працівників реагувати на суспільні пріоритети та впроваджувати практику належного врядування;

- наявність у суспільства «сприятливого» громадянського менталітету. Ця умова є визначальною, оскільки не всі ментальні риси та особливості прийнятні для громадянського суспільства. Так, скажімо, небажання брати на себе відповідальність, індиферентність та соціальна інертність, патерналізм і тяжіння до сильної руки перешкоджають його розвитку або унеможливають взагалі його існування.

Говорячи про розвиток громадянського суспільства, варто звернути увагу на те, що цей процес у різних країнах протікає по-різному. Г. Зеленько пов'язує це, зокрема, з такими основними факторами: тип і темпи зміни системи; культурні традиції та ступінь суспільної самоорганізації; рівень соціально-економічного розвитку [23, с. 83-84].

Отже, розвиток громадянського суспільства залежить як від об'єктивних (соціально-економічна ситуація в державі, темпи суспільно-політичних змін, стан нормативно-правової бази тощо), так і суб'єктивних (політична воля влади та панівної еліти, менталітет і культурні традиції суспільства тощо) факторів, явищ та процесів. Другі зазвичай є більш значимими, важливими та неминуче детермінують зміни об'єктивних факторів. Проте як одні, так й інші повинні однаковою мірою враховуватись під час розробки і впровадження заходів зі сприяння розвитку громадянського суспільства, визначення напрямів та шляхів їх реалізації.

Для повного розуміння змісту і можливих напрямів державної політики, крім ознак,

умов та факторів розвитку громадянського суспільства, необхідно також визначити його структуру. Це питання не має єдності та часто викликає суперечливі погляди у дослідників. Так, О. Лотюк виділяє три основні підходи до розуміння внутрішньої будови громадянського суспільства, які сьогодні домінують у науковому дискурсі:

1) «широкий підхід» – ототожнює структуру громадянського суспільства з системою усіх конституційних цінностей, суб'єктів, відносин і процесів, які не пов'язані безпосередньо з державою;

2) інституційний підхід – визначає структуру громадянського суспільства як поєднання різних його організацій та інститутів;

3) комбінований підхід – внутрішня будова громадянського суспільства розглядається як система, представлена вільними та рівноправними індивідами, їх об'єднаннями, усталеними зв'язками та відносинами між ними [24, с. 290].

Враховуючи зазначені підходи, а також виходячи з власної позиції, автор вважає, що громадянське суспільство має складну, багаторівневу структуру, яка складається з: окремих громадян; різних за організаційно-правовою формою та спрямуванням громадських об'єднань; органів публічної влади.

Одним з найбільш дискусійних є питання щодо того, які саме громадські об'єднання належать до структурних елементів громадянського суспільства. На думку одних вчених, громадянське суспільство є сферою міжособових відносин, до структури якої входять соціальні групи, організації і рухи винятково неполітичного, недержавного характеру. Друга група дослідників вважає, що громадянському суспільству притаманний у тому числі політичний вимір, а його структура включає не лише громадські організації та рухи, але і політичні партії, орієнтовані на участь у державній владі [25, с. 63-64].

Автор поділяє першу точку зору, якої, зокрема, дотримуються Б. Барбер, Г. Алмонд, С. Верба, та вважає, що громадянське суспільство закінчується там і тоді, де і коли починається боротьба за владу, пошук матеріальних переваг та особистих привілеїв. Тому до структури громадянського суспільства входять лише ті

громадські об'єднання, які ставлять перед собою винятково суспільно значимі цілі та не переслідують політичної чи фінансової вигоди. Враховуючи це, структурними елементами громадянського суспільства не можуть бути політичні партії, організації та рухи, оскільки основною метою їх діяльності є здобуття, використання та утримання політичної влади, а також формування і реалізація пов'язаних з цією метою політичних проектів.

Водночас до структурних елементів громадянського суспільства слід відносити:

– як зареєстровані, так і не зареєстровані громадські об'єднання, які своєю діяльністю не порушують діючого законодавства, прав і свобод громадян;

– як критично налаштовані, так і лояльні до влади громадські об'єднання, які можуть позитивно для суспільства впливати на владні установи та їх рішення.

Навіть більше, враховуючи інформатизацію всіх сфер діяльності сучасної людини, бурхливий розвиток нових інформаційно-комунікаційних технологій та соціальних інтернет-мереж, до структурних елементів громадянського суспільства можна віднести також громадських активістів-блогерів, різноманітні віртуальні співтовариства та мережеві спільноти, які використовують електронні засоби та мережі з метою об'єднання і координації своїх дій щодо вирішення суспільних проблем, моніторингу і контролю діяльності органів влади, захисту суспільних інтересів, задоволення власних потреб тощо.

Невіддільним структурним складником громадянського суспільства є органи публічної влади, через які громадяни можуть здійснювати свою владу, впливати на розвиток держави і суспільства, захищати свої права та свободи. Як соціальне явище публічна влада виступає невіддільним атрибутом суспільства на всіх етапах його розвитку й існує в межах суспільних відносин з метою підтримання його функціонування. Поняття «публічність влади» включає широку сферу доступу громадян до участі в управлінні державними та суспільними справами через принцип представництва, децентралізацію і розподіл владних повноважень, обрання відповідних органів, їх відкритість і здійснення контролю їх діяльності, залучення

громадян до ухвалення важливих суспільних рішень [26, с. 175].

«Юридична енциклопедія» до основних видів публічної влади відносить: владу народу як безпосереднє народовладдя, безпосередню демократію (вибори, референдуми); державну владу; місцеве самоврядування – публічну владу, яка здійснюється територіальними громадами, представницькими органами (місцевими радами) та їх виконавчими комітетами, сільськими, селищними, міськими головами тощо [27, с. 196].

Таким чином, органи публічної влади постають як цілісна система органів державної влади, місцевого самоврядування та самоорганізації населення, що здійснюють управління суспільно значущими справами від імені та за дорученням суспільства (народу) як єдиного джерела влади у державі.

При цьому органи влади є не просто структурним елементом громадянського суспільства, а гарантом його становлення і розвитку, без участі та втручання якого неможливо сформувати визначені вище ознаки й умови розвитку громадянського суспільства. Їх завдання – допомогти громадянському суспільству «підвестися на ноги» [28, с. 349], сформувавши державний устрій, що враховує потреби та підтримує повноцінний розвиток кожної людини, дозволяє громадянам та групам громадян дбати про власні інтереси, забезпечує їх засобами і механізмами впливу на владу, стимулює суспільно-корисну і соціально-значущу громадську активність, сприяє самоорганізації суспільства, розкриттю і реалізації ініціатив та потенціалу громадян.

С. Стеценко вважає, що така роль держави та органів влади проявляється у наступних публічно-правових зрізах:

- нормативно-правовому (формування належної нормативно-правової бази, встановлення загальних та зрозумілих «правил гри» для громадян, їх об'єднань та органів влади);

- організаційно-правовому (створення механізмів захисту і реалізації прав, протистіх і зрозумілих правил легалізації і реєстрації громадських об'єднань тощо);

- інституціональному (створення окремої державної структури, метою якої має

стати формулювання та реалізація засад державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства);

- правозахисному (створення системи захисту прав та інтересів громадян, забезпечення рівності усіх перед законом, невтручання влади у самоорганізацію громадян і діяльність громадських об'єднань, впровадження різноманітних форм державної підтримки їх існування та діяльності тощо) [29, с. 74-75].

Загалом погоджуємось із точкою зору С. Стеценка, але оскільки вона стосується передусім правового складника процесу розвитку громадянського суспільства і не враховує інші його напрями, вважаємо за потрібне доповнити зазначений вище перелік такими зрізами, як:

- соціально-економічний (формування середнього класу як рушійної сили громадянського суспільства, а також сприятливої для цього економічної політики, створення податкових стимулів для фінансування громадських об'єднань тощо);

- комунікаційно-мобілізаційний (сприяння росту громадської активності та ініціативи через налагодження взаємодії, прямого та зворотного зв'язку органів влади з громадськістю, запровадження різноманітних форм демократії участі та самоорганізації населення, залучення громадських об'єднань та окремих громадян до реалізації суспільних рішень, державної та місцевої політики, окремих заходів, проектів та програм, надання соціальних послуг тощо);

- освітньо-виховний (запровадження громадянської освіти, створення для громадян можливості отримати знання, вміння і навички, необхідні для життя і активної діяльності у громадянському суспільстві, формування у громадян та представників органів влади відповідної свідомості, цінностей, культури, правил та норм поведінки).

Таким чином, можна констатувати, що роль органів влади у розвитку громадянського суспільства зводиться до двох головних напрямів: а) забезпечення умов, можливостей, механізмів та засобів для впливу громадян та громадських об'єднань на владу, захисту ними своїх прав й інтересів, задоволення потреб; б) виховання

громадян, навчання їх правильно та ефективно використовувати зазначені умови, можливості та механізми. Ці напрями є взаємопов'язаними, тому увага органів влади має бути одночасно і рівною мірою зосереджена на них обох.

Це, наприклад, як з машиною: вмiти водити або мати машину ще не означає їздити на машині. Маючи машину, але не вмiючи її водити, ви не зможете їздити на ній, поки не навчитесь. Водночас, вмiючи водити, але не маючи машини, ви так само не зможете їздити на ній до тих пір, поки вона у вас не з'явиться. Висновок: щоб їздити на машині, необхідно, по-перше, мати її, а по-друге, вмiти її водити. Подібних прикладів можна навести безліч, але їхня суть зводиться до одного – для того, щоб щось зробити, необхідно мати можливість та відповідний інструмент, а також вмiти та знати як це зробити, користуючись тими можливостями та інструментами, які маєш. Це правило діє і для громадянського суспільства, а значить повинно враховуватись органами влади в процесі його розвитку.

Висновки і пропозиції. Аналіз змістовного наповнення громадянського суспільства як об'єкта державної політики дав нам можливість краще зрозуміти його сутність і природу, встановити низку важливих для сприяння розвитку громадянського суспільства позицій та підходів.

Зокрема, на основі сформульованих ознак, умов розвитку та структурних елементів громадянського суспільства можемо констатувати, що процес його становлення лежить у двох площинах: громадянській (діяльність громадян та їх об'єднань) та державній (функціонування органів влади). При цьому розвиток громадянського суспільства у жодній з цих площин неможливий без сприяння з боку держави та цілеспрямованої державної підтримки, спрямованої насамперед на: створення сприятливих умов для громадської активності та ініціативи; виховання та навчання громадян ефективно використовувати зазначені умови; впровадження практики належного врядування та підготовки кваліфікованих кадрів в органах влади, орієнтованих на громадян, їх потреби та проблеми.

Враховуючи це, державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства

повинна охоплювати різні сфери життя та реалізовуватись у таких напрямках, як: нормативно-правовий, організаційно-правовий, правозахисний, інституціональний, комунікаційно-мобілізаційний, соціально-економічний та освітньо-виховний. Зазначені напрями мають бути передбачені спеціальними програмними документами, що містять практичні заходи відповідної державної політики, чітко визначають задіяні у реалізації цих заходів органи та структури, розподіляють між ними функції та повноваження.

Таким чином, отримані нами висновки не лише визначають й уточнюють місце, роль та напрями участі держави у процесі розвитку громадянського суспільства, але й окреслюють також сферу подальших наукових досліджень, пов'язану, зокрема, з вивченням змісту згаданих вище програмних документів та передбачених ними механізмів реалізації державної політики у вказаній сфері.

Список використаної літератури:

1. Тимошенко В.І. Формування ідей та елементів громадянського суспільства в Україні: ретроспективний аналіз. *Право України*. 2014. № 4. С. 36-44.
2. Михайловська О.Г. Інституціоналізація громадянського суспільства в умовах політичної модернізації в сучасній Україні : дис. ... канд. політ. Наук : 23.00.02 / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2009. 231 с.
3. Месюк М.П. Механізми регулювання взаємодії інститутів влади і громадянського суспільства: організаційно-правовий аспект : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2014. 248 с.
4. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою. *Право України*. 2014. № 4. С. 9-16.
5. Hirschman A.O. *Essays in trespassing : economics to politics and beyond*. Cambridge; New York : Cambridge University Press, 1982. 310 p.
6. Майструк Н.О. Розробка проблем суспільних трансформацій у концепції життєвих шансів Ральфа Дарендорфа. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. пр. Київ : НТУУ «КПІ», 2010. № 1 (5). С. 64-69.

7. Патнем Р.Д., Леонарді Р., Нанетті Р.Й. Творення демократії. Традиції творення громадської активності в сучасній Італії / пер. з англ. В. Ющенко. Київ : Основи, 2001. 304 с.
8. Білокопитов Д.В. Розвиток взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в умовах глобалізації : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Харків, 2016. 211 с.
9. Громадянське суспільство і держава. URL: <http://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1523-rozdl-7-gromadyanske-susplstvo-derzhava.html>.
10. Управління суспільним розвитком. Вступ до спеціальності : навч. посіб. / А.М. Михненко, В.Д. Бакуменко, С.О. Кравченко, С.О. Борисевич. Київ : Вид-во НАДУ, 2006. 84 с.
11. Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні процеси: наук. розробка / Н.Ф. Бенюх, А.Й. Яскевич, І.В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С.О. Телешуна. Київ : НАДУ, 2010. 52 с.
12. Marshall T. Citizenshıp and Social class. London, 1988. 85 p.
13. Цвих В.Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2002. 376 с.
14. Колодій А. Сутність громадянського суспільства і механізми його впливу на політику. URL: <http://political-studies.com/?p=148>.
15. Пащенко В.І. Неурядові організації як інститут громадянського суспільства: методологія дослідження та стан в Україні : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2005. 202 с.
16. Корнієвський О. Методологічна роль концепту громадянського суспільства в політичній модернізації України. *Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2012 р., м. Київ). Київ : НІСД, 2013. 504 с.
17. Оніщенко Н. Громадянське суспільство і виклики часу: від теорії до практичних дій. *Віче: громадсько-політичний і теоретичний журнал*. Київ, 2014. № 7. С. 30-33.
18. Нестеренко Г.О. Соціально-економічні засади розвитку української політичної нації. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3017/1/Nesterenko.pdf>.
19. Цокур Є. Становлення громадянського суспільства в Україні. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, 2010. Вип. 20. С. 135-144.
20. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку [Кол. монографія] / За ред. Ф.М. Рудича. Київ : Парламентське видавництво, 2005. 582 с.
21. Лотюк О.С. Категорія «громадянське суспільство» у вітчизняному та зарубіжному законодавстві. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-9-2014-jubilee/item/396-katehoriya-hromadyanske-suspilstvo-u-vitchyznyanomu-ta-zarubizhnomu-zakonodavstvi-lotiuk-o-s>.
22. Співак В. Громадянське суспільство в Україні : проблеми становлення в умовах глобальних трансформацій. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 468-476.
23. Зеленько Г.І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн вишеградської групи та України) : дис. ... доктора політ. наук : 23.00.02 / Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. Київ, 2007. 387 с.
24. Лотюк О.С. Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 445 с.
25. Узун Ю.В. Концепт «громадянське суспільство» в історії та теорії політичної думки : дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Одеський національний ун-т ім. І.І.Мечникова. Одеса, 2002. 206 с.
26. Державне управління : словник-довідник / уклад. : В.Д. Бакуменко (кер. творч. кол.), Д.О. Безносенко, І.М. Варзар [та ін.]; за заг. ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
27. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.
28. Громадянське суспільство політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г.Ю. Васильєв, В.Д. Воднік, О.В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2013. 536 с.
29. Стеценко С.Г. Громадянське суспільство та соціальна держава: проблеми взаємодії. *Право України*. 2014. № 4. С. 71-80.

Volynets S. Characteristics of civil society as a state policy object

The study defines the essential characteristics of civil society as an object of state policy: signs, conditions of development, structure, peculiarities of relations with the state. It named the key social phenomena and processes necessary for its formation. The study emphasized that the formation and development of civil society depends both on objective (socio-economic situation, pace of socio-political changes, state of the normative-legal base in the state etc.) and subjective (mentality and cultural traditions of society, political will of the representatives of the authorities and the ruling elite etc.) of the factors. At the same time, the study indicated that these factors need to be equally taken into account when developing and implementing measures to promote the development of civil society, identifying areas and ways of their implementation.

Proceeding from the features, conditions of development and structural elements of civil society defined in the article, the study formulated the directions of promotion of its development, which should be oriented towards the activity of the authorities. The study emphasized the importance of authorities in shaping the characteristics and ensuring conditions for the development of civil society. On the basis of the analysis, the study concluded that the main role of the state in this process is: to provide conditions and opportunities for the citizens' influence on the authorities, protect their rights and interests, meet needs; educating citizens and learning them correctly and effectively use the above conditions and opportunities. At the same time, the study emphasized on the necessity of forming a state policy for promoting the development of civil society and developing on its basis program documents defining practical measures and institutions involved in their implementation, as well as distributing functions and powers between these authorities. The study noted that due to this, it is possible to avoid managerial chaos, mobilize, organize and direct the activities of the authorities.

Key words: *people's sovereignty, citizenship, citizen, public associations, civic activism, state, authorities.*